

FÖRKÖLI GÁBOR

Jajdoni zamatok

SZILÁGYI ISTVÁN: KATLANVÁROS

MMA Kiadó
Budapest, 2019
208 oldal, 3400 Ft

”

Az elmúlt években a magyar könyvkiadók valósággal elkényeztették az önéletrés, az autofikció vagy éppen az egodokumentumok iránt érdeklődő olvasókat. Gondoljunk csak Nadas Péter, Vida Gábor, Végel László vagy éppen Bartók Imre önéletrajzi könyveire – persze Karl Ove Knausgård magyarra fordított kötetei is szóba jöhetnek, nemcsak a magyar szerzők művei –, vagy éppen Gyarmati Fanni, Ortutay Gyula, Heltai Jenő és Király István naplóira. Ezeket a könyveket az olvasók gyakran igen magas elvárásokkal vették a kezükbe, és azok többnyire meg is feleltek ezeknek az elvárásoknak. Elég, ha a *Világló részletek* enciklopédikus ambícióira, másfél évszázadot átívelő történelmi tablójára gondolunk; de még a szerényebb célkitűzéssel dolgozó Vida Gábor is olyan család-történetet rakott le az asztalra az *Egy dadogás történetében*, amely fontos belátásokkal gazdagította történelmi-társadalmi tudásunkat, és a maga által kijelölt kereteken belül teljességre törekedett. Szilágyi István *Katlanváros* c. könyve nem ilyen nagyratörő vállalkozás. Hat olyan önéletrajzi esszé tartalmaz, amelyek a kolozsvári Utunk folyóirat évkönyveiben jelentek meg az 1970-es, '80-as években. Jóllehet a kötetben érződik, hogy jobb híján, Szilágyi István közismerten ráérős munkatempója miatt adták ki ezt a válogatást, a gyűjtemény közlése mégis indokolt, hiszen olyan szövegeket tartalmaz, amelyek különben utánajárás, könyvtári kutatás nélkül ma már nehezen lennének hozzáférhetőek. Ráadásul – hála a válogatásnak – egy olyan író önéletrajzi szövegeibe tekinthetünk bele, aki magáról nem sokat hallat, és aki tipikusan nem a személyesség alakzatát használja írásaiban.

Szilágyi István elsősorban két nagyregényéről ismert, mindkettő besorolhatatlan remekmű: az első az 1975-ös *Kő hull apadó kútba*, a másik a 2001-es *Hollóidő*. Néhány novelláskötetén kívül ismert még az 1990-es *Agancsbozót* c. szabálytalan regénymonstruma is, amellyel már nehezebben boldogult a kritika. A török időkből játszódó *Hollóidő*, valamint az elvontabb térbe helyezett cselekményű *Agancsbozót*

nagyszabású történelmi víziót jelenít meg a mindent felfaló időről, de a zárt közösség bemutatása révén a *Kő hull apadó kútba* c. első nagyregényre is hasonlítanak. Ennek a regénynek a középpontjában a jómódú vénlány, Szendy Ilka alakja áll, aki Amerikába induló napszámosát és szeretőjét, Gönczi Dénest ollóval szíven szúrja. A regény helyszíne a huszadik század eleji Jajdon, a füledt levegőjű, fiktív partiumi kisváros, amelyben Zilahot lehet felismerni, ahol Szilágyi István felnőtt. A *Katlanváros* esszéi leginkább ennek a közegnek a megértéséhez nyújtanak segítséget. Nem egy részletük műhelynaplónak is beillik. Ebből a szempontból az egyik legérdekesebb gondolatmenet Szendy Ilka alakjával kapcsolatos. Szilágyi István Jajdon fojtogató atmoszféráját az önálló, független és erős akaratú női szereplő szemszögéből teremti meg, noha – mint a szerző esszéjéből kiderül –, nem feltétlenül az ilyen autonóm asszonyokat tartja az általa ismert társadalmi közegre jellemzőnek. Sokkal inkább azokat a nőket, akik családjuk összetartásáért több nemzedéken keresztül végzik láthatatlan, önfeláldozó munkájukat. Szilágyi idevágó mondataiban az epikai hitel, a realizmus és tipikusság kérdése érdekesen összekapcsolódik a társadalmi nem szempontjával: „Attól, hogy egy nagy családot évtizedeken át szárnyai alatt melengető asszonyt regényalakká formáljak, egy elég kicsinyes meggondolás is visszatarthatott: nem szerettem volna, hogy valaki a mai olvasók közül úgy érezze, hogy én a tucatnyi gyermekkel, unokával való asszonyi küszködést heroizálok, netán ehhez hasonló életvitelt kérek számon a maiaktól. Persze ez az asszony bizonyára nem érezte »áldozatnak« magát »a család oltárán«, nem küzdött női egyenjogúságért, nem panaszkolt, hogy nem hagyják élni, s hogy nem jut szórakozásra ideje. Ettől függetlenül a maga módján mindezekből része lehetett.” Az *Asszonyélet egy sírkövön* c. írásban, ahonnan a fenti idézetet vettem, a szerző végül mégis igazságot szolgáltat ennek a nőalaknak, akinek történetét zilahi sírkövek segítségével rekonstruálja.

A történelmi tapasztalat és a szépirodalom által kínált megismerési forma között tehát feszültség van. Balladába illő, elátkozott vénkisasszonyt ritkán látni a huszadik századi partiumi vagy erdélyi közegben, ha viszont a történelem viharai közben a családjukért dolgozó, a katonának elvitt férjeket, fiúkat hazaváró feleségekről, anyákról írunk, nehéz elkerülni, hogy passzív odaadásukat idealizáljuk. Csak úgy lehet életükről hitelesen írni, ha új nyelvet találunk ehhez. Ez Szilágyi Istvánnak a leginkább a *Vesztések* c. esszéiben sikerül. Ez a szöveg a történelmet a háborúba induló férfiak és az értük aggódó asszonyok szemszögéből jeleníti meg. Tudjuk, hogy a szerző édesapja nem tért vissza a Don-kanyarból. Szilágyi István mindössze négyéves volt, amikor őt besorozták. Amikor édesanyjával kikíséri a vasútállomásra, ő is vele akar tartani, hiszen gyermeki, kislányos képzelete a háborút izgalmas, titokzatos kalandnak tartja. A háborús fantázia és a valóság ütköztetésére a gyermeki perspektíva használata különösen szerencsés szépírói fogásnak bizonyul. Az esszé folytatásában aztán a Doberdót és Isonzót megjárt nagyapa figurája kerül az előtérbe: ő már a háború személyiségtorzító hatását demonstrálja a kamaszodó elbeszélő számára. Arra is lehetősége nyílik itt a szerzőnek, hogy az alkoholizmussal küzdő nagyapa és lánya, az elbeszélő édesanyja közötti groteszk konfliktus ábrázolásával elkerülje az édesanya belemerevítését egyfajta tragikus hadiözvegyi szerepbe.

Ha a könyv egyes témájú, némileg ingadozó színvonalú írásait közös motívummal szeretnék jellemezni, akkor a zártság és a nyitottság ellentétpárjához fordulhatunk. A kötet címadó esszéje a katlanváros, Zilah zártságát demonstrálja: a hegyektől ölelt városkában mindenki „úgy próbál élni, hogy a maga házában ihassa a saját borát”. Még a zárt mikrovilágon

belül is minden háztartás önálló univerzum. Ezzel a mentalitással áll élesen szemben a kóborlás, a máshollét utáni vágy, amely szinte univerzális egzisztenciális állapotá válik a könyv hátralévő felében. Az *Ideleinn, odafenn* c. esszében Szilágyi a modern ember teljesebb, autentikusabb lét iránti sóvárgásából, nosztalgiájából, az elidegenedés elleni pótszerek használatából vezeti le saját természetimádatát, a horgászás szeretetét; a kiruccanás fékezhetetlen vágya, „a szellem klauszrofóbiája” a vezérfonala a pályatárs és barát Szilágyi Domokos diabolikus önpusztítását bemutató szép szövegnek is („*Aztán kitágult a világ...*”); végül a csatangelés az egyik legfőbb motívuma a *Kóborló évek* c. esszének is, amelyben az író korai szerkesztőségi éveit összegzi.

Nem lenne teljes a kötet bemutatása, ha nem ejtenénk szót Szilágyi István zamatos nyelvről, amely valóban inkább a szavak ízlelgetését várja el a befogadótól, mintsem a gyors olvasást. Tagadhatatlan, hogy ennek némi köze lehet valamiféle egyébként nehezen meghatározható erdélyiséghez. Azonban Sütő András imperatívuszának eleget téve Szilágyi úgy enged magához a szavakat, hogy humora, szellemessége megvédi őt az üres pátosztól és az egzotikumvá válástól. A mai prózaízléstől eltérően sokat bíz a metonímiára, metaforára, de pózoktól mentesen, méltósággal vagy olykor épp kedélyesen teszi ezt. Olvassunk csak bele: „És [a szerző édesanyja] sírt, mintha érezte volna azt is, hogy amikor erre meglesz a valódi oka, akkor már csak a száraz szemű konokságot szabad erőltetni”; „akkor még az én teljes könyvállományom meg minden szellemiség-betyárbútorom elért két papírszakban”; „[Szilágyi Domokos] a fűrészpör-tudálékot igencsak rühellte”. Divatjamúlt szavak elsöre, de nem árt őket újraolvasni: a másféle ízléssel való találkozás gazdagító lehet.

